

ÖZÖNVÍZ UTÁN – KÉT ÉS FÉLEZER ÉVES VILÁGTÉRKÉP

Kr. e. legalább öt évszázaddal, Babilonban karcolták agyagba azt a néhány centiméteres rajzot, amely a legrégebbi fennmaradt világtérkép. A „babilóniai világtérkép” bepillantást enged az ősi mezopotámiai világképbe. Bár több mint egy évszázada ismerjük, még ma is tartogat meglepetéseket.

Megmutatja például, hol kereshetnénk a bibliai Noé bárkájának babilóniai elődjét.

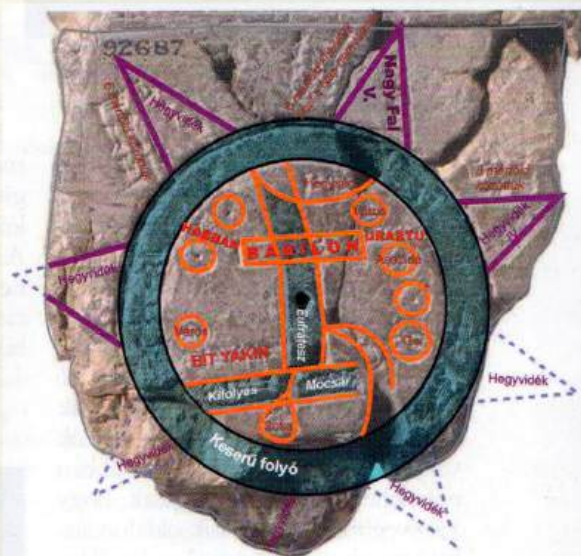
Hormuzd Rassam, iraki származású régész 1881-ben az ősi Mezopotámiában a bibliai özönvíz bizonyítékait kereste Sipparban, a babilóniai időszak egykori fővárosától nem messze. Az asszír származású fiatalembert – aki jelen volt a Gilgames-táblák megtalálásakor – rabul ejtette a múlt feltárásának kalandja, amelyben az úttörő régész, Henry Layard munkatársa volt. Később önállóan is ásatott, majd angol állampolgárként diplomataként működött, hogy azután 1877-ben még öt évre visszatérjen Irakba a régészethez. A British Museum megbízásából ásatásokat vezetett az ókori Babilonban és környékén.

A talán Sipparból – vagy Borsippából – napvilágra hozott agyagtáblák között volt egy tenyérnyi méretű darab, amelynek egyik oldalán valamilyen rajz, a másikon pedig ékírásos szöveg látható. Rassam nem tartotta jelentősnek ezt a leletet, de a többi ötvenezer

agyagtáblával együtt ezt is szépen becsomagolta és elküldte Irakból a londoni British Museumba, mielőtt maga is véglegesen átköltözött Angolhonba... A múzeumban azután a szorgalmas asszirológusok elkezdtek dolgozni az ékírásos táblák megfejtésén. Néhány év múlva sorra került ez a darab is. 1889-re a szakértők elolvasták a feliratokat, és világossá vált, hogy a BM 92687 leltári számú, rajzos lelet valójában nagyon is jelentős, sőt egyedülállóan fontos tárgyi emlék: a tenyérnyi agyagtáblán ugyanis a legrégebbi világtérkép látható.

Egy agyagtábla üzenete

A Kr. e. VI–VIII. századból származó, nagyjából tenyérnyi méretű lelet éppen ezért már egy évszázaddal ezelőtt is nagy figyelmet keltett. A nagyjából 8×12 centiméteres táblácska egyik oldalán felül ékírásos szöveg, alatta pedig egy diagramszerű rajz található. A tábla másik oldalán huszonhét sorban akkád nyelvű szöveg olvasható. Sajnos csak töredékesen, mert hiányoznak vagy az idők során olvashatatlaná váltak egyes részek. Ennek egyik oka az, hogy a táblát nem égették ki, így pedig az agyag kevésbé időtálló. Viszont a lelet jó megtartású, ezért különlegessége miatt igen régóta szerepel a világhírű British Museum állandó kiállításán is. Azonban részben a töredékesség miatt az amúgy is nehezen értelmezhető akkád szöveg valódi jelentésével kapcsolatosan nem volt, és máig nincs teljes egyetértés az asszirológusok között.

A világtérkép magyarázata

(A SZERZŐ ÁBRÁJA, © TOROK ZSOLT GYÖZŐ)

A térképet alaposan tanulmányozó német asszirológus, Eckhard Unger 1925-ben már nem egyszerűen földrajzi, hanem kozmológiai világképnek tekintette a leletet, amelyet azóta is „babilóniai világtérkép”-ként emlegetnek. Értelmezése olyan meggyőző volt, hogy 1935-ben Leo Bagrow az első világtérkép stilizált változatát választotta Berlinben alapított térképtörténeti évkönyve, az *Imago Mundi* jelképeként. Két évvel később a második számban pedig Unger egyik nagyhatású cikkét is közölte a babilóniai világtérképről.

A térkép felett olvasható szöveget a német tudós babilóniai csillagjegyek leírásaként értelmezte, amely mintegy kiegészíti az alatta látható földi

A babilóniai világtérkép fényképe

A megtalált töredékekkel kiegészített
világtérkép (BRITISH LIBRARY, LONDON)

világ ábrázolását. Valójában ez a világ tereméstudományának rövid összefoglalása. A kettős kör külső szélén látható háromszögek a tábla alsó részén nem maradtak meg, így Unger még hét szigetről vagy régióról írt, amelyek a földi és az égi óceán közötti kapcsolatot biztosítják. Sajnos, a hátoldali szöveg első része megsemmisült az idők során, csak a harmadik szigettől kezdve olvashatók valamennyire a leírások. Bár abban nem lehetünk teljesen biztosak, hogy a szöveg egyidős a másik oldalon látható tartalommal, annyi kezdettől bizonyosnak tűnt, hogy a két oldal, tehát a szöveg és a térkép tartalmilag összefügg. Csak azt nem lehetett tudni, hogyan, mivel a háromszögek azonosítása nem volt lehetséges.

A világ képe

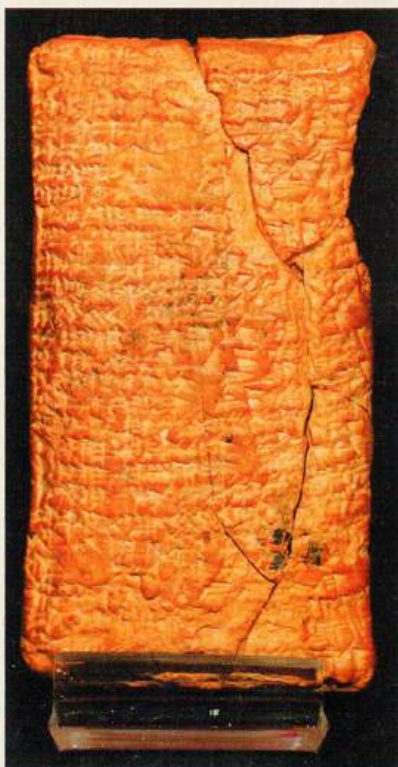
Ám a tényérnyi táblácska így is egyedülálló a maga nemében, nem csoda, ha világhírré tett szert – és nem csak a szakértők körében. *Imago Mundi* néven többször szerepelt a világlapok hírei között vagy újabban a felkapott elektronikus médiatartalmak között. Csak kevesen gondolkodtak el azon, miért is van latin elnevezése egy évezredekkel a rómaiak előtti civilizációból származó leletnek.

A kartográfia történetét egyetlen nemzetközi tudományos lapját ma a londoni székhelyű *Imago Mundi* közhasznú szervezet adja ki, amelynek e cikk szerzője 2005 óta az igazgatótanács

magyar tagja. Az *Imago Mundi* folyóirat tudományos tekintélyét mutatja, hogy ebből a helyzetből a mai internetes médiában az a közkeletű félreértés származott, hogy a babilóniai világtérképet sokszor így említik. Azonban az *Imago Mundi* latin elnevezés, a „világ képe” kifejezést tehát legfeljebb a római vagy középkori világtérképekre alkalmazhatnánk, a jóval korábbi babilóniai időszakra vonatkozóan használata helytelen. Az már csak hab a tortán, hogy eközben az assziológusok pedig a „mappa mundi” megnevezést kedvelik, ami meg a középkori világtérképek összefoglaló neve (lásd a *Térképtörténetek* sorozatban a *Mappamundi: a világ képe* című cikket az ÉT 2004/51–52. számában – A szerk.).

A rajz látszatra sokkal egyszerűbben értelmezhető ábrázolás. Ha az agyagba karcolt ősi ábrázolásra rápillantunk, akkor – a lefordított szöveg segítségével – a mai olvasó is viszonylag könnyen felfogható világtérképet lát. A kutatók szerint – ha a tábla esetleg nem is ott készült – az ábrázolás forrása a két és félezer évvel ezelőtti Babilonban lehetett. Erre utal, hogy a

A Bárka-tábla (Kr. e. 1800 körül)
a vízőzón történetének sumér változatával
(BRITISH LIBRARY, LONDON)

kör alakú világban található, szintén kör alakú városjelzésekhez képest egyedül a „Babilon” felirat olvasható nagyobb, szögletes keretben. Az ország neve, Asszíria mellett olvasható még néhány további városnév, például Der, Urartu is. Babilon a tőle nagyjából északra, a mai Törökországban magasodó hegyekből eredő, párhuzamos vonalak jelölt Eufrátesz mellett található, a kör felső harmadában. A nagy mezopotámiai folyó azután lent a háromszor is megírt „Késérő folyó”-ba, a világot övező óceánba (*marratu*) ömlik. A vázlatzerű rajzon több földrajzi megírás is olvasható, például délen a *kifolyás* és a *mocsár* feliratok találhatóak. Vagyis feltételezhetően a készítő számára – csakúgy, mint sok más későbbi világtérkép alkotóinak – saját lakóhelyük, Babilon volt az egész világ közepe. A korong alakú szárazföldet a babilóniaiak szerint is víz, az óceán-folyó övezte – csakúgy, mint a jóval későbbi antik görög vagy középkori földrajzi elképzelésekben. Éppen az alapszerkezet hasonlósága miatt feltételezik egyesek a középkori keréktérképek babilóniai eredetét.

Nagy vonalakban az ábrázolás megfelel a valóságos földrajzi helyzetnek, például a korabeli Babilont valóban kettéválasztotta az Eufrátesz. Egyes esetekben azonban vannak eltérések, mert *Bit-Yakin* nem a keleti, hanem a folyó nyugati partján állt. A leginkább a *Habban* terület elhelyezése furcsa, mert ezt a térkép az Eufrátesztől nyugatra mutatja – miközben a valóságban a törzs területe a Tigris folyótól keletre helyezkedett el.

Az óceánon túli világot a térkép szélére elhelyezett háromszögek jelképezik. Ezeket korábban szigetekként értelmezték, bár a „nagu” szó inkább területet, régiót jelentett. Mivel az agyagtábla alsó része sérült, először még az is bizonytalan volt, hány van belőlük. A hátoldali szöveg nyolcat említ, és az igencsak töredékes leírásból az áramozható ki, hogy ezek inkább mitikus területek. Ezen nem is csodálkozhatunk, mivel a mai értelmezés szerint a háromszögek valójában a Mezopotámián, azaz a Földön túli világokat jelképezik. A táblácska hátoldala ugyanis valójában egy mitikus hős és istentársa utazását írja le, ám az ékírás csak töredékesen olvasható. Így azután nem lehetett megállapítani, hogy hol kezdődött, vagy hol ért véget a kalandos utazás, amelynek

során a háromszögletű hegyvidékeken a babilóniai mitológia mindenféle csodalényével, furcsa állatokkal és növényekkel találkoztak.

A hiányzó darab felfedezése

A tábláska nyugodtan várakozott a londoni múzeum kiállításán csaknem egy évszázadig, amíg egy váratlan fejlemény hirtelen megint az érdeklődés középpontjába állította. 1995-ben az asszirológus *Irving Finkel* kurátor, az ékírás lelkes népszerűsítője azt a feladatot adta önkéntes munkatársa, *Edith Horsley* számára, hogy a XIX. században a múzeumba érkező anyag vegyes töredékeiben keressen szokatlan, csillagászáttal vagy földrajzzal kapcsolatos, felírt darabokat. A keresgélés aránylag rövid idő múlva lehetetlen eredményt hozott.

Amikor tanítványa egy háromszögletű agyagdarabot mutatott Finkelnek, a kurátor azonnal felismerte, hogy ez a babilóniai világtérkép egy hiányzó darabja! Ráadásul nem is akármelyik, mert alakja és a rajta olvasható felirat szerint is az egyik hiányzó háromszögre sikerült ráakadni a több százezer cserépdarab között. A lelet olyannyira fontosnak és egyben hihetetlennek tűnt, hogy az izgatott Finkel még aznap este felnyitatta a múzeumi tárlót, hogy ellenőrizze feltételezését. Nos, a darabka úgy odaillett a helyére, hogy alig lehetett onnan kivenni...

A megtalált háromszögben olvasható „Nagy Fal” felirat – ami természetesen nem a kínai építményre, hanem hegyvidékre utal – végre azonosította a hátoldali ékírásos szövegben az ötödik régiót. Ezzel három, egymás melletti háromszög vált ismertté, így értelmezhetővé váltak a túlvilági utazás további állomásai is. Amint kiderült, az utazók ezeket a varázslatos és rejtélyes hegyvidékeket az óramutató járásával elmentésen látogatták meg.

Noé bárkájának elődei

Finkel a negyedik „hegyvidék” leírását különösen érdekesnek találta, mert a szöveg szerint itt látható valami, ami olyan vastag, mint egy *parsziktum* méretű hajótest. Az asszirológus szerint ez a méret a sumér-akkád szövegekben egyetlen helyen, az Özönvíz bárkájának leírásánál fordul elő. Mivel maga

Noé bárkája a Nürnbergi Krónikában (1493)

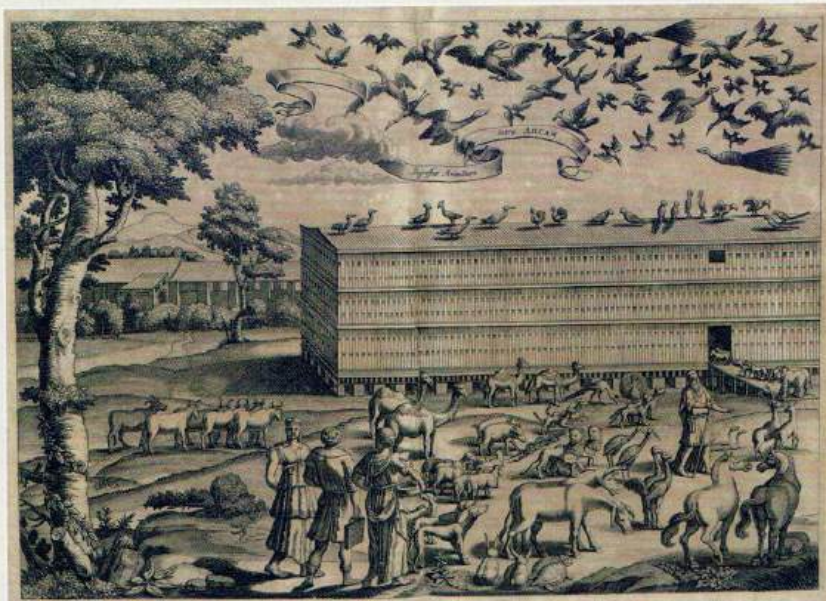
azonosította azt a múzeumba bevitt agyagtáblát, amelyen a történet babilóniai változatának leírását olvashatta, világos volt számára, hogy az ókori térkép leírása a bárkával kapcsolatos, fontos információt tartalmaz: a helyet, ahol az szárazföldet ért, és ahol maradványai találhatók.

A negyedik, háromszög által jelzett irányban a térképen a mezopotámiai város, „*Urartu*” található. Számunkra azonban ez a hely héber néven ismert:

Ararát. A keresztény Bibliában, a Teremtés könyvében olvasható leírás szerint ezen a hegyen ért először parrot az Özönvíz után a földi életet megmenekítő hajó. Ezek szerint a babilóniai világtérkép annak bizonyítéka lenne, hogy a történet valódi eseményeket mond el, és segítségével talán még a bárkát is megtalálhatnánk?

A dolog azonban nem ilyen egyszerű, mert a babilóniai világtérkép szerint Noé bárkájának elődje a földi

A bárka ábrázolása Athanasius Kircher könyvében (1675)

A Durunipar lelőhely: az 1960-ban Törökországban, az Araráttól nem messzire felfedezett különös, csónak alakú sziklaformációban sokan Noé bárkájának maradványait látják

(FORRÁS: WIKIMEDIA COMMONS)

óceánon túl ért partot, az égi világban – ahová halandó ember sohasem juthat el... Így azután mielőtt ást ragadnánk és elindulnánk a helyszínre, egy kicsit jobban meg kell gondolnunk a dolgot. A Bibliában fennmaradt az ősi Özönvíz-mítoszról a név, ami azonban eredetileg nem a helyet, hanem az *irányt* jelölte.

A lelet titkait fürkésző Irving Finkel világszerte nagy érdeklődést keltő értelmezése szerint az ábrázolás nemcsak Noé bárkájának helyét, a korong alakú Földet és az azt körülvevő óceánt, hanem a kor egész *kozmológiai világképét* tükrözi. Finkel meggyőződése, hogy a babilóni eredetű elbeszélések egyike a fogság idején került be a zsidó szent könyvekbe, majd a Bibliába is.

Ezzel az állásponttal azonban nem mindenki ért egyet, és a bárka-történet értelmezései is nagyon különbözők. Finkel úgy véli, a bárka nem létezhetett a valóságban, miközben több vízözön is alapja lehetett a mítosznak. Véleménye azonban nem akadályozta meg abban, hogy 2014-ben az indiai Keralában megépítse a bárka harmadára kicsinyített változatát. Az építéshez az először 1985-ben előkerült, a Kr. e. XVIII. századból származó, ékirásos lelet, a *Bárka-tábla*-nak nevezett szöveg adott útmutatást, amelyet sikerült elolvasnia.

Ám a bibliai leírás, amelyben a méretek is szerepelnek inkább egy dobozszerű hajóra illik, miközben a legtöbb ember inkább egy hatalmas csónaknak képeli Noé bárkáját.

A bibliai útmutatás alapján 2016-ban Williamstownban (Kentucky, Amerikai Egyesült Államok) megépítették a bárka eredeti méretű, mintegy százötven méter hosszúságú mását

(FORRÁS: ARK ENCOUNTER)

Az európai művészetben gyakran ábrázolt nagy hajó képéhez hozzátartoznak a legkülönbözőbb állatok, így például a gyermekkönyvekben nélkülözhetetlen ikonográfiai elemek a fedélzet fölé magasodó zsiráfok. A törökországi Durunipar lelőhelyen, ahol egy csónak alakú sziklaképződményben vélik felfedezni az ötezer éves bárka maradványait, jelenleg is folyik az ásatás.

A madár szemével

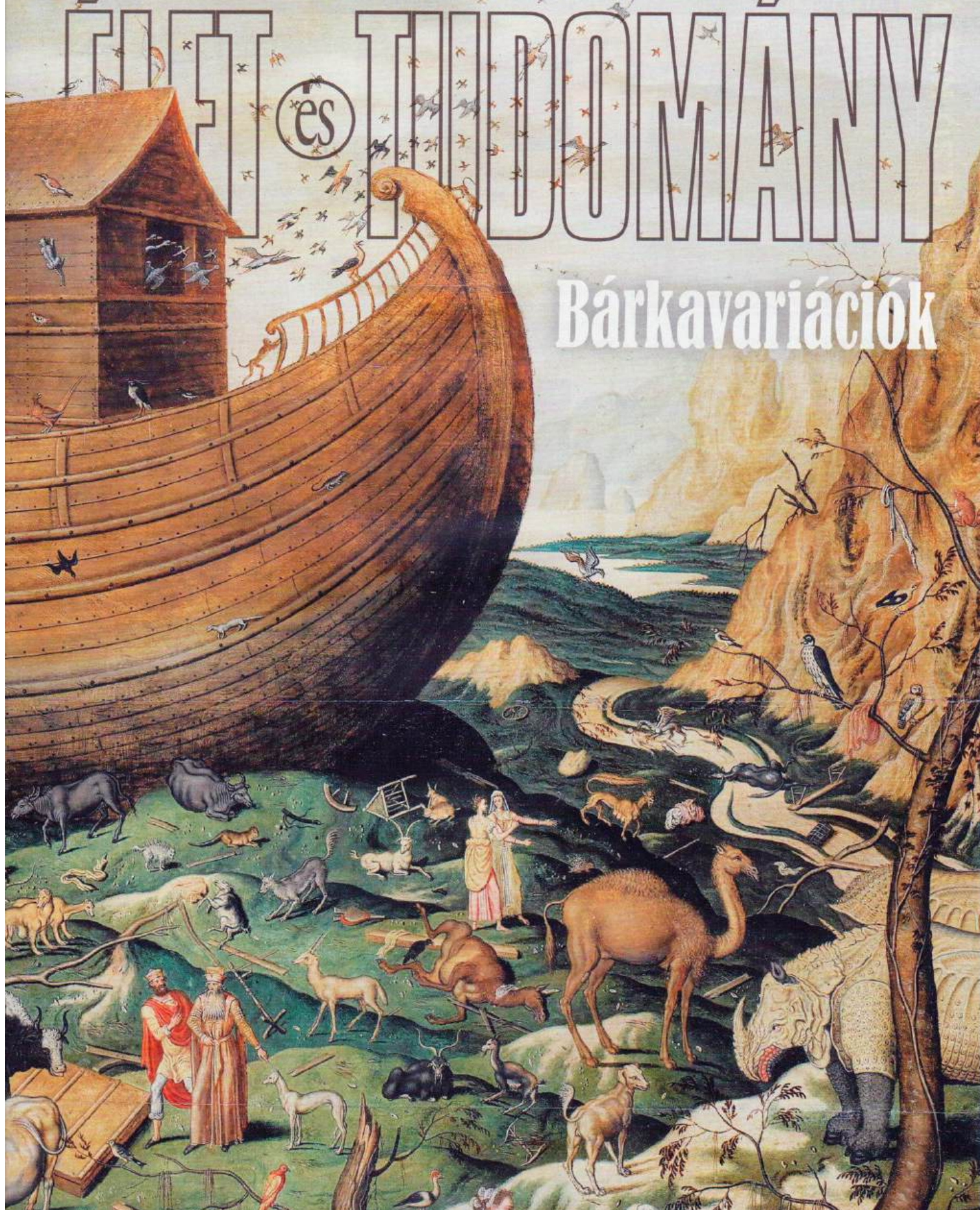
A tenyérenyi agyagtábla még töredékesen is sok titkot rejtget. A hátoldali szöveg alján – a korabeli szokás szerint – az írrok nevét olvashatnánk, ha nem hiányozna éppen a legalsó sor. De még így is tudunk róla valamit, mert elolvashatjuk apja nevét, amely a korabeli névadási rendszerben fontos származást jelölte. A szöveg lejegyzője és feltehetően a térkép rajzolója is tehát „[...] a Madár fia” volt.

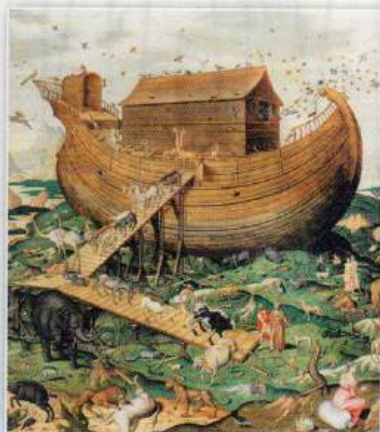
Ez az asszír nevek között nemcsak szokatlan, de szerencsétlen név, mert inkább valamelyik istennel kellett volna a név viselőjét kapcsolatba hozni. Azonban talán valami olyasmit mond el az alkotóról, ami igazán óriási jelentőségű. A szokatlan akkád név arra utalhat, hogy az ókori „térképész” úgy rajzolta le a világot, ahogyan azt a madár szemén keresztül, felülről, nagy magasságból láthatnánk. A babilóniai világtérkép egy *madártávlati* világkép, amely megmutatja az elképzelt kozmoszt, ahogyan azt ember a valóságban sohasem láthatná. De amint megmutatja, úgy egyszerűen elképzelhetővé is válik, és a két és félezer éves vizualizáció erejét bizonyítja, hogy évezredek múltán is egyetlen pillantással megértjük belőle a mítikus utazást a földi és azon túli világokban. Az első világtérkép azt bizonyítja, hogy több mint 2500 évvel ezelőtt az emberek már magabiztosan használták a *térképet* mint *vizualizációs eszközt*, hogy megmutassák azt, ami másképpen az emberi szemnek sohasem lenne látható.

TÖRÖK ZSOLT GYÖZÖ
ELTE IK Térképtudományi és
Geoinformatikai Intézet

BETLEHEMI CSACSI • SZENNYEZÉSSZÁLLÍTÓK • TÚLSÚLYUNK TITKAI • LÚDIKON

LXXIX. évfolyam ■ 51-52. szám ■ 2024. december 20. ■ Ára: 1300 Ft

Címlap: Noé bárkája. Simon de Myle festménye (1570) az *Özönvíz – két és félezer éves világ térkép* című cikkünkhöz

1603 Első kézből

- ÚJ ŐSI ÖVESÁLLAT BRAZÍLIÁBÓL
Sz. M.
- SZENNYEZÉSSZÁLLÍTÓ LAZACOK
Molnár Csaba
- ELVESZŐ ÉDESvíZ

1606 A tudományos ismeretterjesztés brit etalonja
KARÁCSONYI ELŐADÁSSOROZAT
Langer Róbert

1609 Csillag-Képek 2024
Országos Asztrofotó kiállítás

ÉKES ÉGI ÉLMÉNYEK

Magyar Asztrofotósok Egyesülete

1612 Tárgyak-történettel
BETLEHEMI SZAMÁRFIGURA
Foster Hannah Daisy

1613 Könyvsarok
ASSZONYAINK SZÁRIBAN
Kubassek János

1614 Észak-Amerika ikonikus madara

A KANADAI LÚD

Erdős László, Tolnay Dolly

1617 ÉT-Etológia
**ESŐS IDŐBEN TÖBB
A HÜTLENSÉG A MADÁRVILÁGBAN**
Bilkó Ágnes

1618 Egy elfeledett hazai zeneszerző
A HERCEG ZENÉSZE
Mitropulos Anna Diána

1622 Egy baranyai festőművész pályakezdése Erdélyben

A MŰHELYTŐL A MŰVÉSZEIG

Erdős Zoltán

1625 Térképtörténetek

**ÖZÖNVÍZ UTÁN –
KÉT ÉS FÉLEZER ÉVES VILÁGTÉRKÉP**
Török Zsolt Győző

1629 Hatvanéves a HUN-REN SZTAKI
**GENERÁCIÓKON ÁTÍVELŐ
MÉRNÖKI TUDOMÁNY**
Smejkál Péter

1632 Az év fája 2024-ben, a közönséges bükk

**GÓTIKUS OSZLOPCSARNOKOT
IDÉZŐ ERDŐ**
Bartha Dénes

1636 120 esztendeje született Keresztury Dezső
SZABADON SZOLGÁL A SZELLEM
Ujváry Gábor

1640 Festett fénykép

HALNYOMATOK

Németh Tamás

1642 Kronosz az OSZK tükrében

AZ IDŐ ARCAI

Bódi Dalma

1644 Beszélő képek
ÜNNEPI DÍSZEK
Polyó Imre

1646 Interjú Sztanó Orsolyával
MIT GONDOL A KLÍMAVÁLTOZÁSRÓL?
Horváth Krisztián, Török Zsolt Győző

1648 Csillagnaptár
JANUÁR
L. H.

1650 Élet és tudomány képekben
ÉT-GALÉRIA
Pásztor Balázs

1652 LogIQs
1654 Lélektani lelemények
A LELEPLEZETT MIKULÁS
Mannhardt András

1655 Adatok és tények
**FENNTARTHATATLAN SZOKÁSOK:
ÉLELMISZER-PAZARLÁS AZ EURÓPAI
UNIÓBAN**
Sopronyi Enikő

1656 Agyi aktualitások
AZ ELHÍZÁS HATÁSAI
Reichardt Richárd

1658 VIGYÁZZON A PÉNZÉRE
AZ ÜNNEPEK ALATT IS!
MNB

1659 TIPPEK A ZÖLD KARÁCSONYHOZ
MNB

1660 ÉT-IRÁNYTŰ

Bánsághy Nóra

1662 KERESZTREJTÉVÉNY
Schmidt János